

Свириденко Наталія, кандидат мистецтвознавства, доцент,
народна артистка України, професор кафедри
інструментально-виконавської майстерності
Інституту мистецтв Київського університету
імені Бориса Грінченка, фахівець з
експертизи музичних інструментів,
голова експертної комісії Національної опери України

КЛАВІШНІ ПРОФЕСІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ – ІСТОРІЯ І ПЕРСПЕКТИВИ

Історія побутування клавішних інструментів в культурному житті України XIX – початку XX ст. містить численні факти існування клавішно-духових інструментів у багатьох різновидах, деякі випадки, що підтверджують наявність клавішно–струнно-щипкових та переважно наявність клавішно-струнних з ударною дією механіки – піанофорте та фортепіано [1,98]. У культових спорудах західного обряду, яких було в країні велика кількість, були органи, які в основній масі були знищені хвилею атеїзму постреволюційного вандалізму початку XX ст. і яке тривало майже до 70-х рр. XX ст. Імовірність існування в Україні клавішно-щипкових інструментів дуже велика, але до нащадків не дійшло жодного з них, можливо в силу їх тендітності, легкозаймистості та необізнаності наступних поколінь про те, що це таке взагалі. Піанофорте, а згодом і фортепіано пощастило значно більше у зв'язку із загальноєвропейським процесом, пов'язаним з розвитком фортепіанної культури в Європі, Америці та інших культурних країнах [2,37]. Незважаючи на те, ідея фортепіано заповонила винахідників трьох країн ще на початку XVIII ст. Вироблення цих інструментів гальмувала необізнаність у конструкції та програшний результат у кінцевому процесі перед добре розвинутими на той час іншими «сородичами» по клавішам. Незважаючи на це, тепер ці інструменти представляють історичну цінність і зберігаються у музеях різних країн, крім України, а в Україні таких інструментів чимало, особливо у Західних областях.

Якщо у другій половині XVIII ст. гра на клавішних музичних інструментах була доступна тільки вибраним членам суспільства – королівській знаті та аристократичній верхівці, то починаючи з кінця XVII ст. та на початку

XIX ст. зі зміною державного устрою у багатьох європейських країнах та демократизації суспільства відбувається посилення уваги до нового інструменту – піанофорте, та створення нових творів до цього інструменту, виконавства на ньому та доступністю. У зв'язку з цим, поширюється коло обізнаних у грі на інструменті та збільшується кількість виготовлених інструментів, у яких постійно удосконалюють конструкцію у зв'язку з розвитком віртуозності та стилістики виконання, що відповідало потребам часу [3,3].

У XIX ст. в Україні існували виробництва фортепіано, які частково задовольняли потребу часу: у Києві – А. Штробль, Г. Мекленбург; в Одесі – К.Хасс, Шенн; на Вінниччині – «Поділля», музичні майстерні у Харкові та інші. Ці виробники мали налагоджену систему торгівлі – Депо та магазини, а також співпрацювали з колегами з Європи, здійснюючи зборку інструментів іноземних виробників у своїх майстернях та фабриках і реалізуючи їх у своїй торгівельній системі [2,123]. Фортепіано у XX ст. від початку і до 40-х рр. можна характеризувати в більшості, як довершені та досконалі у характеристиці механіки та дизайну. Відбувається зменшення кількості виробників за рахунок укрупнення самих виробництв–лідерів, які завоювали визнання на міжнародному ринку – від майстра до мануфактури, від мануфактури до фабрики, від фабрики до концерну. Винаходи у трансляції звучання музики: радіо, платівки та інші способи звукозапису вплинули на зменшення кількості користувачів фортепіано для виконавства і це відбилося і на зменшенні виготовлення самих фортепіано. З 40-50 рр. фактично припиняється виробництво більшості фортепіанних фабрик у Німеччині та багатьох інших країнах, у т.ч. і в Україні [5,12]. Після 50-х рр. відбувається модернізація та стандартизація виробництва, яке спрямовано на масового користувача. Музика стає суттєвою частиною освітнього процесу. Фортепіано виробляють на фабричних конвеєрах сотнями та тисячами одиниць, що позбавляє їх індивідуального звучання та дизайну у художньому сприйнятті. В Україні працюють фабрики по виготовленню музичних інструментів – в Одесі виготовляють піаніно та струнно-смічкові інструменти, у Чернігові найбільше виробництво фортепіано (піаніно і роялів) та народних інструментів, у т.ч. і знаменитих майстрових бандур, у Києві – духових і струнно-смічкових інструментів, при великих музичних установах працюють музичні майстерні по налагодженню та ремонту музичних інструментів, а Музичний фонд України виконує обов'язки по забезпеченню матеріальної бази. Наявність цих структур суттєво задовольняли потреби внутрішніх споживачів музичного простору. Київ

та практично всі міста України мали, як у державних установах, так і приватній власності, велику кількість інструментів, яка поповнилась значною кількістю вивезених після 1945 р. з Німеччини ще більшою їх кількістю. Після 90-х рр. ХХ ст. починається новий для України процес – еміграція, а відповідно до цього, вивезення майна, у т.ч. і музичних інструментів.

З декларуванням незалежності України і кризовим станом у країні відбулися негативні події по відношенню до всієї існуючої системи по виготовленню та догляду за музичними інструментами – всі без виключення виробництва були закриті та призупинена будь яка підтримка матеріальної бази для утримання музичних інструментів. Знецінення на внутрішньому ринку всіх інструментів внаслідок кризової ситуації в країні ініціювало вивезення їх за безцінь за межі України, оскільки в Європі у повоєнні роки їх кількість, саме довоєнних інструментів, зменшилася і тому вивозилися саме такі інструменти, які відрізнялися від сучасних кращою якістю. До бажаючих вивезти власні інструменти активно приєдналися і працівники іноземних посольств, вважаючи справою честі за підтримки місцевих високопосадовців вибрати найкраще до вивозу. Якщо офіційного дозволу не вдавалося отримати, справа легко вирішувалася на деяких митних службах, особливо на кордоні з Росією. Невідпрацьованим, на наш погляд, є і юридичний аспект заборони до вивезення культурної цінності, бо вона є приватною власністю. Чи може експерт категорично заборонити до вивезення культурну цінність яка є у приватній власності, не компенсуючи її вартості, чи є такий фінансовий резерв у держави і яка доля цієї культурної цінності? Чи не буде вона повністю знищена відсутністю фінансів на її реставрацію та утримання і чи займе вона достойне місце у культурному житті України?

Можна навести багато прикладів, коли музичні інструменти, які є культурною цінністю безграмотно та недоречно використовуються у експозиціях музеїв, наприклад:

- Музей гетьманства у Батурині – кабінетний рояль виробництва Бр.Дідерікс, Петербург, чорного кольору, початок ХХ ст.;
- Маєток Тарновських у Качанівці – Віденський рояль II пол. ХІХ ст., як рояль ХVІІІ ст.

Таких прикладів можна було би навести чимало. У нас немає визначення щодо музичних інструментів, які ми вважаємо за культурні цінності України. Не можна вважати всі підряд інструменти, яким більше 50-ти рр. культурними

цінностями, оскільки серед них є абсолютно нецікаві з точки зору їх художньої, історичної або меморіальної цінності.

Дотепер немає Реєстру культурних цінностей – музичних інструментів. Мною та моїми випускниками-експертами знайдені можливі претенденти – рідкісні музичні інструменти України, але на звернення до Міністерства культури з пропозицією про розгляд цього питання, це питання не вирішується через «брак коштів», але скоріше це виглядає як небажання займатися цим. Незрозумілим є неможливість у створенні реєстру музичних інструментів, які є культурними цінностями і мають бути під захистом держави. Такі інструменти виявлені, але їм не приділена необхідна увага. Це питання необхідно вирішити невідкладно.

Актуальним є питання проведення експертизи музичних інструментів – наявність відповідної документації, певна послідовність експертного дослідження, грамотне заповнення експертного висновку, паспортів на струнно-смічкові інструменти. Неможливо не відмітити позитивну роль Міністерства культури у вирішенні питання надання права організаціям, які повинні видавати паспорти, друкувати самостійно бланки цих паспортів, щоб не гальмувався процес видачі відповідних документів. Незрозумілим є відсутність цієї діяльності у регіонах, які отримали право на цю діяльність, що створює надзвичайну перевантаженість роботи Експертної комісії Національної опери України.

За час існування паспортів на струнно-смічкові інструменти їх типи змінювалися тричі, що у їх користувачів викликає незадоволення і щоб зменшити витрати власників на виготовлення знову нових, Комісія НОУ ввела нову форму забезпечення новими типами паспортів – обмін старих зразків на нові. Проводячи обмін і ознайомлюючись зі змістом попереднього паспорта, привертає увага помилковість у визначенні основних критеріїв оцінки інструмента, невміле формування експертних висновків, часто суміш української та російської мов в одному документі і грубі граматичні помилки.

Експерт повинен бути освіченим і грамотним фахівцем своєї справи.

В наш час Україна не виробляє музичних інструментів і на український ринок прийшли іноземні виробники найгіршого світового ґатунку з найвищими для нас цінами. Хто визначає їх присутність на українському ринку, за якими критеріями? Тендерна система закупівлі музичних інструментів неприйнятна. При закупівлі музичних інструментів необхідно керуватися в першу чергу їх художніми якостями – звуковими, якістю матеріалів та практичністю у

обслуговувані. На поганому інструменті неможливо навчити добре грати і бути видатним музикантом.

Незадовільно склалася ситуація з обслуговуванням та доглядом за інструментами:

- настроювачі не отримують фахової освіти, а діють за своїм розсудом, іноді наносячи інструментам непоправної шкоди;
- працюючи у державних установах, використовують наявні там інструменти, як базовий матеріал для використання у приватних роботах;
- посилаючись на низьку зарплату, зовсім не виконують свою роботу, або виконують її неякісно.

У свою чергу, державні установи не забезпечують настроювачів необхідним матеріалом для підтримки інструментів у робочому стані. Такий стан речей може нанести невідправну шкоду інструментальному мистецтву країни.

Багатьма поколіннями українців створювалася культура, якою пишалися наступні покоління, тож тепер потрібно зробити все необхідне для того, щоб було що передавати нащадкам. Щоб у теплі дні з усіх відчинених вікон лунала жива музика, так, як це було раніше.

Список використаної літератури

1. Зимин П.Н. Фортепиано в его прошлом и настоящем / П.Зимин. –Государственное музыкальное издательство / Музгиз / – Москва, 1934 – 234 с.
2. Алексеев А.Д. Из истории фортепианной педагогики: Руководство по игре на клавишно-струнных инструментах от эпохи Возрождения до середины XXI века / А. Алексеев – Москва, 1967 – 137 с.
3. Свириденко Н.С. Историчні аспекти осмислення музичної культури XVII – XVIII ст. / Н.С. Свириденко // Проблеми сучасності: культура, мистецтво, педагогіка. – 2010. – Вип.14. – С.2019-231.
4. Adlung. Musika mehanika organuedi. Berlin 1768.
5. Brinsmead, E. The History of the Pianoforte. London 1879.